

MAGYAR NYELVJÁRÁSOK

Gazdag Vilmos

Keleti szláv hatás a kárpátaljai magyar nyelvújításokban (Tudománytörténeti áttekintés)¹

A kárpátaljai magyar nyelvújítások és az azokat ért keleti szláv (orosz/ukrán) nyelvi hatások iránti élénk érdeklődésnek köszönhetően több monográfia és disszertáció, valamint számos kisebb és nagyobb lélegzetvételű tanulmány is foglalkozott a kárpátaljai magyar-ukrán, ukrán-magyar nyelvi kölcsönhatásokkal. Ugyanakkor máig nem született olyan munka, ami a kárpátaljai magyar nyelvújításokat ért szláv hatások tudománytörténeti vizsgálatát tűzte volna ki céljául. Jelen kutatás keretében azon 1918 után született munkák számbavételére, illetve rövid elemző bemutatására teszek kísérletet, melyek a kárpátaljai magyar nyelvújításokban észlelhető szláv (orosz/ukrán) nyelvi hatások különböző szintű (szintaktikai, lexikai, morfológiai és hangtani) vizsgálatával foglalkoztak.

A kárpátaljai magyar nyelvújítások már Trianon előtt is a magyar nyelvterület peremvidékét alkották, ahol több nép mindennapi kapcsolatban élt egymás mellett. E népek mind kultúrájukban, mind nyelvükben hatással voltak egymásra. Így Kárpátalján a kétnyelvűség természetes jelenség. Ugyanakkor a XX. század első harmadáig a bilingvizmus nem a helyi magyarokra, hanem a terület más nemzetiségű lakosaira

volt jellemző.² A trianoni békeszerződés következtében azonban jelentős magyar nemzetiségű tömegek váltak kisebbségivé az új nemzetállamokban,³ s ezzel együtt a magyar nyelvterület peremvidéke is határon túli régióvá vált, vagyis az intenzív nyelvi kapcsolatok színtere magyarországi szempontból nézve külföldre került.⁴ A magyar nyelv helyi szinten elveszítve addigi státuszát, alárendelt szerepbe került a mindenkori államnyelvvél szemben, ami a presztízsvesztés mellett a másodnyelvi hatás nagymértékű fokozódását, illetve a helyi és az anyaországi magyar nyelvváltozatok bizonyos mértékű elkülönülését is maga után vonta.⁵

Viszont a határon túli, ún. őshonos magyar kisebbség többségi helyzete regionális szinten több helyütt, így Kárpátalja bizonyos részein is megmaradt.⁶ Épp ennek köszönhető talán, hogy a határon túli magyar kisebbségeknek máig sikerült megőrizniük anyanyelv-dominanciájukat még akkor is, ha „a szórványosodási folyamatok, a vegyes házasságok egyre nagyobb aránya, az anyanyelv társadalmi presztízse, használatának jogi és kommunikációs akadályai napról napra csökkentik az anyanyelvhasználat körét.”⁷

² Lizanec Petro: *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpáton túli ukrán nyelvújítások anyagai alapján)*. Egyetemi jegyzet. Az USZSZK Felső- és Szakközépoktatásügyi Minisztériuma, Uzshorodi Állami Egyetem. Uzshorod, 1970. 89.; Csernicskó István: *A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség (1945–1993)*. In: Kassai Ilona (szerk.): *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1995. 129–145.

³ Ablonczy Balázs–Bárdi Nándor: *Határon túli magyarok: mérleg, esély, jövő*. In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században*. Konferenciasorozat a Sándor-palotában 2006–2008. Köztársasági Elnöki Hivatal. 2010. 12.

⁴ Zoltán András: *Szavak, szólások, szövegek*. Nyelvészeti és filológiai tanulmányok, Budapest, 2005. 25.

⁵ Lanstyák István–Szabómihály Gizella: *Magyar nyelvhasználat – iskola Kétnyelvűség*. Kalligram, Pozsony, 1997. 6.

⁶ Kiss Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat*. Szociolingvisztikai alapfogalmak. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002. 183.

⁷ Szarka László: *Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2004. 118.

¹ A dolgozat a Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungarica ösztöndíj-programja keretében készült.

A magyar nyelvet ért szláv hatás rendszeres vizsgálata még az 1800-as években aktív fejlődésnek indult,⁸ s Kniezsa István korszakalkotó munkájával⁹ mintegy beteljesedni látszott. Ugyanakkor a regionális, és így a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok vizsgálata is meglehetősen későn vette csak kezdetét. A trianoni békeszerződés következtében az addig is alig vizsgált regionális nyelvterületek (peremnyelvjárások) egy csapásra a határ túloldalára kerültek, ami még inkább gátat szabott az ezeket érintő kutatások kibontakozásának. Ezenkívül a háborút követő gazdasági visszaesés sem maradt nyomtalanul a magyar nyelvtudomány életében. A nyelvészeti folyóiratok tengődtek, nagyobb lélegzetű munkák, szintézisek megjelentetése ez okból is eléggé reménytelené vált.¹⁰ Így érthetővé válik az a tény is, hogy a határon túli magyar területek, közöttük a kárpátaljai magyar nyelvjárások is majdnem egészen kiestek a magyar nyelvjáráskutatás látószögéből. De mit is takar a „kárpátaljai magyar nyelvjárások” kifejezés? A továbbiakban erre próbálunk meg választ adni.

A kárpátaljai magyar nyelvjárások az úgynevezett északkeleti nyelvjárási régióhoz tartoznak, mely az abaúji ő-ző típustól keletre, kb. a Hernád alsó folyása – a Sajó – a Tisza – Csap – Nagyszőlős vonaltól északra a nyelvhatárig terjed.¹¹ Az északkeleti nyelvjárási régió nem kis része esik a mai Magyarország határain kívülre, mindenekelőtt Ro-

⁸ Lásd pl. Miklosich, Franz: *Die slavischen Elemente im Magyarischen*. Denkschriften der phil.-hist. Classe der Kais. Akademie der Wissenschaften, 15. Band, Wien, 1871.; illetve a Szarvas Gábor által részletekben közölt magyar nyelvű változatot: Szarvas Gábor: A magyar nyelvbeli szláv szók. Egybeállította Miklosich Ferencz *Magyar Nyelvőr* 11. évfolyam / 1882, 68-73, 114-121, 161-169, 219-225, 268-273, 316-321, 359-366, 411-417, 456-459, 511-515, 563-568.; Asbóth Oszkár: *A szláv szók a magyar nyelvben*. Budapest, 1893.; Ugyanő: *Szláv jövevényszavak*. I. Bevezetés és a különböző rétegek kérdése. Budapest, 1907.; Melich János: *Nyelvünk szláv jövevényszavai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 13. Budapest, 1910.

⁹ Kniezsa István: *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. I. k. 1–2. Akadémia Kiadó, Budapest, 1955.

¹⁰ Benkő Loránd: A „budapesti iskolá”-ról. *Magyar Nyelv*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Folyóirata, 87. évf. 1. sz. / 1991, 1–14.

¹¹ Imre Samu: *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. 365.

mánia és Ukrajna területére; az ungi nyelvjárás csoport nyugati fele Kelet-Szlovákiához, a régi Szatmár jelentős része Romániához tartozik.¹² Az egyes nyelvjárási régiókat az anyaországi és a határon túli nyelvjárások egységeként kell szemlélnünk¹³, mivel azok területileg szerves részei a magyarországiaknak. Kiss Jenő¹⁴ három nyelvjárás csoportba sorolja az északkeleti nyelvjárási régió magyar dialektusait:

1. Szabolcs-szatmári, bereg-ugocsi, melybe a Munkács és Huszt közötti nyelvjárások tartoznak;
2. Ungi, ide az Ungvári járás és a szomszédos Kelet-Szlovákia í-ző nyelvjárásait sorolja;
3. A volt Máramaros vármegye helyi nyelvjárásai, melyek nem alkotnak egységes csoportot.

Ugyanakkor nem beszélhetünk egységesen a kárpátaljai magyar nyelvjárásokról, mivel az egyes nyelvjárások között különbségek vannak mind a magánhangzó rendszer fonéma állománya, mind pedig az egyes magánhangzók megterheltsége és ejtésváltozata tekintetében.¹⁵ Ennek megfelelően a nyelvészek a kárpátaljai magyar nyelvjárásoknak is több típusát szokták megkülönböztetni. Horváth Katalin hangtani szempontú kategorizálása¹⁶ a következő típusokba sorolja a kárpátaljai magyar nyelvjárásokat:

1. A Rahói járás nyelvszigetei és Aknaszlatina nyelvjárása;
2. Visk, nyelvjárásziget a Huszti járásban;
3. A Nagyszőlősi és a Beregszászi járás nyelvjárásai;
4. Salánk nyelvjárása a Nagyszőlősi járásban;

¹² Kiss Jenő (szerk.): *Magyar Dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 294.

¹³ P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén a 80-as, 90-es években végzett nyelvjárási kutatások tapasztalatai. In: P. Lakatos Ilona (szerk.): *Mutatványok a hármasthatár menti nyelvhasználat kutatásából*. Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2002. 27-33.

¹⁴ Kiss (szerk.): *Magyar Dialektológia*, i. m. 292.

¹⁵ Horváth Katalin: *A kárpátontúli magyar nyelvjárások magánhangzó-rendszere*. Az USZSZK Felső- és Szakközépoktatásügyi Minisztériuma – Uzshorodi Állami Egyetem, Ungvár, 1976. 54.

¹⁶ Горват, Е. И. : Венгерские говоры Закарпаття. *Acta Hungarica* I: 1992. 20–21.

5. Badaló (Beregszászi járás) és Dercen (Munkácsi járás) nyelvjárása;
6. Nagydobrony (Ungvári járás) és Beregrákos (Munkácsi járás) palóc nyelvjárászigetekként;
7. Az Ungvári és Munkácsi járás nyelvjárásai.

Lizanec Péter egy korábbi ugyancsak hangtani és alaktani szempontokra támaszkodó osztályozásában a kerekhegyi nyelvjárást önálló nyelvjárásként kezelve nyolc típust hoz létre.¹⁷ A *kárpátaljai magyar nyelvjárások atlaszának* III. kötetében viszont a lexikai és szemantikai izoglosszák alapján három csoportot különít el:

1. Dél-ungi-latorcai;
2. Dél-borzszai;
3. Dél-máramarosi.

Ezen kívül a szerző hét nyelvjárászigetet is megkülönböztet: Nagydobrony,¹⁸ Beregrákos, Badaló,¹⁹ Dercen,²⁰ Salánk, Visk, Kerekhegy.²¹

¹⁷ Lizanec Petro M.: A kárpátaljai magyar nyelvjárások osztályozása (előzetes eredmények). In: Jakab László–Keresztes László–Kiss Antal–Maticsák Sándor (szerk.): *Congressus septimus internationalis Fenno-ugristarum. 3A. Sessiones sectionum dissertationes. Linguistica*. Debrecen, 261–6.; és Ugyanő: Leíró és nyelvföldrajzi aspektus a kárpátaljai magyar nyelvjárások kutatásában. *A Kárpátaljai Magyar Tudományok Társaság Közleményei* 2. 1995. 24–39.

¹⁸ Erről lásd még Móricz Kálmán: *Nagydobrony*. Hatodik Síp Alapítvány. Ungvár, 1993.; Balogh Lajos–Debreceni Anikó: Nagydobrony helye a kárpátaljai magyar nyelvjárások rendszerében. In: Kassai Ilona (szerk.): *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. A 6. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztálya, Budapest, 1995. 155–161.

¹⁹ Lásd Hires Kornélia: A badalói magyar közösség nyelvhasználati és nyelvjárási sajátosságainak vizsgálata. In: P. Lakatos Katalin–T. Károlyi Margit (szerk.): *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004. 130–134.

²⁰ Lásd Káposztai Erzsébet: A derceni nyelvjárás diftongusai. In: Imre Samu és Szathmári István (szerk.): *Magyar nyelv története és rendszere*. A debreceni nyelvész-kongresszus előadásai: 1966. augusztus 24–28. Akadémiai Kiadó, Budapest, 350–353.; Balogh Lajos 2004: A kettőshangzók fonológiai státusza a kárpátaljai Dercen nyelvjárásában. In: P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit (szerk.): *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 192–194.

²¹ Lizanec Péter: *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza* III. kötet, „Ethnica” Kiadó, Ungvár–Debrecen, 2003. 727.

A kárpátaljai magyar nyelvjárásoknak számos olyan jellemzője van, melyek egyrészt igazolják azok északkeleti nyelvjárástípushoz való tartozását, másrészt általánosságban jellemzik a kárpátaljai magyar nyelvterületet.²²

Hangtani szempontból összefogja őket az erős *i*-zés²³ és *j*-zés, a felső nyelvállású hosszú magánhangzók megrövidülése, a magánhangzók kiesése,²⁴ valamint a diftongusok ejtése.²⁵ A kárpátaljai magyar nyelvjárások zömében hét rövid és hét hosszú magánhangzó, valamint 25 mássalhangzó van.²⁶ A kárpátaljai magyar nyelvjárások nagy részében általánosan elterjedt az az alaktani jelenség, hogy a *-nál/-nél* határozóragot, *-hoz/-hez/-höz* jelentésben használják, míg a családi viszonyokat is kifejező *-éknél* rag helyett az *-ékhoz* használatos: *tegnap voltunk Zékányékhoz*; tulajdonképpen: *Zékányéknál*.²⁷ Szintaktikai jellemzőjük az

²² Beregszászi Anikó–Csernicskó István: Beszélhetünk-e egységesen „kárpátaljai magyar nyelvjárások”-ról? In: Csernicskó István–Márku Anita (szerk.): *„Hiába repülsz te akárhová...”* Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához PoliPrint, Ungvár, 2007. 20.

²³ Horváth Katalin: A zárt *i*-zés jelenségéről a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: Szabó Géza–Molnár Zoltán (szerk.): *III. Dialektológiai Szimpozium*. A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai II. Szombathely, 1998. 262–265.; Ugyanő: A zárt *i*-zés jelensége a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. №5. Uzshorod, 2000.; ill. Kótyuk István: A zárt *i*-zés az ungi nyelvjárásban. In: Jakab László–Keresztes László–Kiss Antal–Maticsák Sándor (szerk.): *Congressus septimus internationalis fenno-ugristarum. 3A. Sessiones sectionum dissertationes. Linguistica*. Debrecen, 1990. 267–271.

²⁴ Csúry Bálint: Magánhangzók elisiója a tiszaháti és ugcsoi nyelvjárásban. *Magyar Nyelv* 25. köt. 5-6. sz. / 1929, 163–73.; Ugyanő: Pótló megjegyzések a tiszaháti és ugcsoi elisióhoz. *Magyar Nyelv* 25. köt. 9-10. sz. / 1929, 343–345.

²⁵ Horváth: *A kárpátontúli magyar nyelvjárások magánhangzó-rendszere*, i. m.; Balogh: *A kettőshangzók fonológiai státusza*, i. m.

²⁶ Lizanec Petro M.–Horváth Katalin: A kárpátontúli magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. *Magyar Nyelvjárások* 24. köt. / 1982, 3–18.; Horváth Katalin–Lizanec Péter: A kárpátaljai magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. In: Lizanec Péter–Horváth Katalin (szerk.): *Az ungvári hungarológiai intézet tudományos gyűjteménye*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993

²⁷ Balogh Lajos: A magyar nyelv Kárpátalján *Magyar Nyelvőr*, 118. évf. 2. sz. / 1994, 26–38.; Kiss (szerk.): *Magyar Dialektológia*, i. m. 293.

„hogy az igekötő az ige után kerül olyan esetben is, amikor a köznyelvi norma szerint inkább az ige előtt kellene állnia. A mindennapi beszédben gyakran hallható, hogy „*Szakad le a kezem, annyira fáj. Olyan szomjas vagyok, hogy halok meg*”.²⁸

Amiben azonban a leginkább eltérnek ezek a nyelvjárások az anyaországiaktól, az nem más, mint az orosz és ukrán nyelvből vett kölcsön-szavak nagyarányú használata. Ez első sorban a kárpátaljai magyarság kétnyelvű²⁹ mivoltával magyarázható. Hiszen „ahhoz, hogy egy másik nyelvből egy szót átvegyünk, és az az átvevő nyelvben meg is honosodjék, az átvevő nyelvi közösség tagjainak jól kell ismerniük az átadó nyelvet, vagyis legalább a részleges kétnyelvűség fokán kell állniuk, különben nem értenék a szavak jelentését, tehát nem is kerülhetne sor a szavak átvételére, legalábbis nem pontos jelentésük megtartására”.³⁰

Most pedig röviden tekintsük át, hogy mi is jellemzi a kárpátaljai magyarság kétnyelvűségét. A kárpátaljai magyarság esetében őshonos és elrendelt kisebbségi kétnyelvűségről van szó. Vagyis a közösség nem területcserre, hanem politikai okok miatt vált kisebbségivé, tagjainak túlnyomó többsége általában csak az iskolában találkozik az államnyelvvél,³¹ első nyelve (a magyar) jogilag alárendelt helyzetben van az államnyelvhöz (ukránhoz) képest.³² Ezen kívül a kárpátaljai magyarság

²⁸ Balogh Lajos: Néhány megjegyzés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. *Magyar Nyelv*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Folyóirata, 89. évf. 2. sz. / 1993, 225–229.; Balogh Lajos–Heltainé Nagy Erzsébet: Hátravetett igekötő. *Magyar Nyelvtör*, 116. évf. 4. sz. / 1992, 485–487.

²⁹ A különféle kétnyelvűségi típusokról és a kárpátaljai magyarok kétnyelvűségi típusairól lásd Beregszászi Anikó–Csernicskó István: A kétnyelvűség típusai a kárpátaljai magyar közösségben. In: Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász, 2003. 34–42.

³⁰ Sulán Béla: A kétnyelvűség néhány kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 59. évf. 3. sz. / 1963, 253–265.

³¹ Beregszászi–Csernicskó: A kétnyelvűség típusai a kárpátaljai magyar közösségben, i. m. 41.

³² Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 1998. 198.

jelentős része magyar domináns kétnyelvű,³³ azaz a privát szférában a magyar nyelv használata szinte kizárólagos, míg a formális színtereken a nyelvhasználat az állami szabályozás és az egyén nyelvtudása alapján realizálódik.

Ez azt jelenti, hogy a kisebbségi helyzet következtében a kárpátaljai magyarok csak korlátozott szituációkban használhatják anyanyelvüket, a formális szférában való kommunikáció során pedig kénytelenek az államnyelvet,³⁴ illetve az orosz nyelvet használni.³⁵ Utóbbi, ugyanis mint a volt Szovjetunió nem hivatalos államnyelve az oktatási rendszer minden fokozatában kötelező volt, így a kárpátaljai magyarság is többé-kevésbé elsajátította azt.³⁶ Egyrésről ennek is köszönhető, hogy az orosz „a mai napig jelentős befolyással bír a közéleti és a hivatalos szférában”.³⁷

³³ Beregszászi–Csernicskó: A kétnyelvűség típusai a kárpátaljai magyar közösségben, i. m. 40–41.

³⁴ Ukrajna 2012. július 3-án elfogadott nyelvtörvénye lehetővé teszi, hogy azokon a közigazgatási egységeken belül, ahol egy-egy nyelv beszélői elérik a 10%-os arányt, a kisebbségi nyelv az államnyelv mellett használható az államigazgatásban, az önkormányzatok munkájában, a bírósági eljárásokban, a nyilvános közéletben, az oktatásban. Ugyanakkor egyelőre még kérdés az, hogy a törvény gyakorlatban is alkalmazásra kerül-e majd, illetve, „hogy az állam megteremti-e az alkalmazáshoz szükséges feltételeket, tudnak és akarnak-e biztosítani helyben, az egyes régiókban a kisebbségi ügyintézésre is képes hivatalnokokat, állami tisztviselőket, lesznek-e kétnyelvű úrlapok, formanyomtatványok stb.” A törvényről részletesen lásd Fedinec Csilla–Csernicskó István: *Nyelvtörvény Saga Ukrajnában: A lezáratlan 2012-es fejezet. Kisebbségkutatás* 2012. évi 3. szám. 568–609.

³⁵ Csernicskó István: Amit a kárpátaljai magyar kétnyelvűségről tudunk. In: Kiss Gábor–Zaicz Gábor (szerk.): *Szavak- Nevek- Szótárak Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1997. 88–92.

³⁶ Csernicskó: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*, i. m. 213.; Ugyanő: A kárpátaljai magyar lakosság által használt orosz nyelvváltozatok. In: Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász, 2003. 66–67.

³⁷ Márku Anita: *Érvényes történetek* Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében. PoliPrint Kft. – KMF, Ungvár – Beregszász, 2008. 33.; a közéleti szféra nyelvhasználatáról lásd még Csernicskó: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*, i. m. 157.; A hivatali ügyintézés. In: Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász, 2003. 74.; Karmacsai Zoltán: A magyar nyelv Beregszász hivatalaiban. In: Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász, 2003. 74.; Karmacsai Zoltán: A magyar nyelv Beregszász hivatalaiban. In: Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász, 2003. 74.

Másrészről az ukrán nyelv oktatását csak 1990-ben vezették be minden ukránjai, így a kisebbségi tannyelvű iskolákban is,³⁸ viszont nem lett szabályozva az, hogy mely osztályokban és milyen óraszámokban is folyjon az oktatás,³⁹ illetve máig nincsen biztosítva hozzá a megfelelő módszertani háttér.⁴⁰ Ezt tetézendő az utóbbi évek során Ukrajnában több olyan rendeletet is kiadtak, amelyek jelentős mértékben korlátozzák a kisebbségek oktatási nyelvi jogait.⁴¹

2005-ben Ukrajna az Európai Unióhoz való közeledés, az oktatási rendszer és a felsőoktatás reformjának érdekében csatlakozott a bolgári folyamathoz. A folyamat részeként Sztaniszlav Nyikolajenko oktatási miniszter 2007. július 13-án kiadott 607. számú rendelete bevezette a továbbtanulás feltételeként is szolgáló egységes érettségi tesztrend-

szász, 2003. 93–100.; Márku Anita: A magyar nyelv Beregszász szolgáltató egységeiben, boltjaiban, éttermeiben és a piacon, valamint az orvosi rendelőben. In: Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász, 2003. 100–104.

³⁸ Csernicskó István: Az ukrán nyelv Kárpátalján. *Regio. Kisebbség, politika, társadalom*. 9. évf. 1. sz. / 1998, 5–48.; Ugyanó: Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskolaiban. In: Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella (szerk.): *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűsége*. Kalligram Könyvkiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete. Pozsony, 1998. 44–59.

³⁹ A kezdeti helyzetről lásd Лизанець, П. М.: Українська мова в угорськомовних школах Закарпаття та в Угорщині. *Acta Hungarica* III. 1994. 125–130.

⁴⁰ Beregszászi Anikó–Csernicskó István–Orosz Ildikó: *Nyelv, oktatás, politika*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász, 2001. 85–91.; Beregszászi Anikó–Csernicskó István: ...itt mennyit ér a szó? *Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. PoliPrint. Ungvár, 2004. 97–108.

⁴¹ Orosz Ildikó: A magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás és képzés helyzete Kárpátalján (1991–2010) In: *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye*. PoliPrint Kft, Ungvár, 2010. 87–137.; Molnár Anita: Magyar vagy ukrán tannyelvű iskola? A tannyelv lehetséges következményeiről Kárpátalján. In: Fábri István–Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2010. 186–212.; Séra Magdolna: Érvek és ellenérvek az iskolai tannyelvválasztásban (avagy az oktatáspolitikai változások hatása a kárpátaljai magyar közösségre irányított beszélgetések alapján) In: Fábri István–Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2010. 161–185.

szert.⁴² „Csakhogy míg az Európai Unióban a középiskolák végzősei azon a nyelven adhatják le a vizsgáikat, amelyiken tanultak, a nemzeti-ségi iskolák diákjai számára pedig kötelező érettségi vizsgatárgy az adott nemzetiség nyelve és irodalma, addig nálunk [Ukrajnában] nem is választhatják a nevezett tárgyat, sőt az ő [kárpátaljai magyarok] számukra is kötelezővé akarták tenni, hogy minden tantárgyból ukrán nyelven vizsgázzanak.”⁴³ Igaz, „a későbbi oktatási miniszter, Ivan Vakarcuk 2008. január 28-i 33. számú rendeletében engedélyezte az oktatás nyelvében történő vizsgákat a szaktantárgyak esetében a 2008-as és a 2009-es években, de ez hosszú távon jelenleg sincs törvényileg biztosítva.”⁴⁴ Ehhez kapcsolódik az oktatási tárca 2008. május 26-án kiadott 461. számú rendelete.⁴⁵

A fentebb ismertetett rendeletek természetesen jelentős hatást gyakorolnak a kisebbségi iskolák végzőseinek a pályaválasztási döntéseire is, hisz az érvényben lévő felvételi rendszer a „kisebbségek érdekeit szem

⁴² «Про проведення у 2008 році зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів». Forrás: <http://oi-popp.ed-sp.net/content/view/218/36>

⁴³ Kárpátalja hetilap, 2010. szeptember 17. X. évf., 38. (505) szám.

⁴⁴ Kulin Júlia: Magyar nyelvű matematika-tankönyvkiadás Ukrajnában. In: Kötél Emőke–Szarka László (szerk.): *Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2009. 269–285.

⁴⁵ «Про затвердження Галузевої програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008–2011 роки». Forrás: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/953. A rendelet alapján 2008. szeptember 1-jétől a nemzetiségi nyelven oktató iskolák 5. osztályaiban Ukrajna történetét két nyelven kell oktatni: anyanyelven, illetve ukránul (a fakultatív órák terhére). A 6. osztályban már csak ukrán nyelven kell oktatni ezt a tárgyat. A 6. osztályban a földrajzot kell két nyelven oktatni, a 7-ben a matematikát, majd a következő osztályban teljesen át kell állni e tantárgyak államnyelven történő oktatására. A 10. osztályokban – a 2010-től már minden tárgyból kötelezően ukrán nyelvű emelt szintű érettségi és egyben felvételi vizsgákra való felkészülés jegyében – szeptembertől két nyelven kell oktatni Ukrajna történetét és a matematikát, a 11. osztályban a 2009-es tanévkezdéstől két nyelven a matematikát és csak államnyelven egy, a tanulók által választott tantárgyat. Erről lásd még: Csernicskó István (szerk.): *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. Hodinka Antal Intézet, Budapest – Beregszász, 2010. 129.; Molnár: Magyar vagy ukrán tannyelvű iskola?, i. m. 189.

előtt tartó” folyamatos változtatásaival együtt is hátrányos helyzetbe hozza őket ukrán társaikkal szemben.⁴⁶ Ennek következtében a magyar szülők egyre nagyobb része iratja gyermekét ukrán tannyelvű iskolába, annak reményében, hogy így az államnyelv tökéletes elsajátítása révén módja nyílik majd tovább tanulni és szakmát szerezni.⁴⁷ Ez, vagyis a másodnyelven folyó iskoláztatás természetesen kihat az anyanyelven folyó kommunikációra és nagymértékben befolyásolja az érintett személy azonosságtudatát is.⁴⁸

⁴⁶ Kárpátalja hetilap, 2009. február 6. IX. évf., 6. (421) szám.

⁴⁷ Csernicskó (szerk.): *Megtart a szó.*, i. m.; Séra Magdolna: Az iskolai tannyelv választás szerepe a kárpátaljai magyar kisebbség jövője és társadalmi mobilitása szempontjából. In: Kötél Emőke–Szarka László (szerk.): *Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika.* Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium Budapest, 2009. 241–268.; Molnár: Magyar vagy ukrán tannyelvű iskola?, i. m.

⁴⁸ Bővebben lásd Csernicskó István–Göncz Lajos: *Tannyelv választás a kisebbségi régiókban: Útmutató kárpátaljai magyar szülőknek és pedagógusoknak.* Kiadta a Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala, 2009.; Csernicskó István: Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben In: Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban.* Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság Budapest, 2008.; Ugyanő: Nyelv, oktatás és azonosságtudat összefüggései Ukrajnában In: Karmacsai Zoltán–Márku Anita (szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században.* PoliPrint, Ungvár, 2009. 26–33.; Molnár Anita: Tannyelv és nemzeti identitás kapcsolata egy 2006-os felmérés tükrében. In: Karmacsai Zoltán–Márku Anita (szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században.* PoliPrint, Ungvár, 2009. 122–127.; Ugyanő: Tannyelv, nemzeti identitás és a nyelvek presztízse – egy Kárpátalján végzett kutatás margójára. In: Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga (szerk.): *Nyelvideológiák, nyelvi attitűdök és sztereotípiák.* MTA Nyelvtudományi Intézet, Gramma Nyelvi Iroda, Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar, Tinta Kiadó, Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra, 2009. 439–446.; Gazdag Vilmos: Az ukrán tannyelvű iskolák magyar tanulóinak nyelvhasználata, különös tekintettel a keleti szláv kölcsönszavak fokozott használatára. In: Hires-László Kornélia–Karmacsai Zoltán–Márku Anita (szerk.): *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban.* A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Tinta Könyvkiadó II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest – Beregszász, 2011. 355–363.; Ugyanő: Використання мов (рідної та державної) угорськомовними учнями Закарпаття. In: *Prolínání Slovanských Prostředí.* Editoři: PhDr. Marcel Černý, Ph.D. (literárněvědná část), Mgr. Kateřina Kedron, Ph.D. (jazykovědná část), PhDr. Marek Přihoda, (historická část) Červený Kostelec / Praha 2012. 185–194.

Ez alapján tehát a kárpátaljai magyarság közösségi szinten kétnyelvűnek számít mivel tagjai kétnyelvű helyzetben élnek: azaz olyan körülmények között, amikor bizonyos helyzetekben anyanyelvük mellett egy másik nyelvet is használniuk kell vagy kellene.⁴⁹ Ugyanakkor nem szabad arról sem megfeledkeznünk, hogy általában vett egyetemes kétnyelvűség nem létezik. A kétnyelvűségnek számos típusa ismeretes. Ezek viszont nem a kétnyelvű egyének különböző szempontú elhatárolására, hanem a kétnyelvűségen belüli típusok és alcsoportok létrehozására szolgálnak.⁵⁰ A kárpátaljai magyar-ukrán kétnyelvűség tipologizálásával Rot Sándor próbálkozott meg először leszögezve, hogy „mindkét etnikai tömb határ menti sávján, a nyelvújításigetekben, valamint azon településeken, ahol vegyes ukrán–magyar lakosság van, magyar-ukrán, valamint ukrán–magyar szociális részleges vagy teljes kétnyelvűséggel találkozunk.”⁵¹ Ő a következő kétnyelvűségi típusokat különítette el: (a) szociális részleges magyar-ukrán kétnyelvűség; (b) szociális részleges ukrán–magyar kétnyelvűség; (c) szociális teljes magyar-ukrán kétnyelvűség; (d) szociális teljes ukrán–magyar kétnyelvűség. Azonban a négy csoport valójában csak kettőt takar, mivel az a), c) illetve a b), d) típusok jellege azonos, s csak az érintett etnikumok kapcsán térnek el egymástól. Rot felhívja a figyelmet arra is, hogy „a részleges kétnyelvűség esetében az interferáló nyelvek behatolnak egymásba, és az anyanyelven beszélő egyének vagy etnikai csoportok nyelvében spontánul működnek a szomszéd nyelvből jött nyelvi elemek, tipológiai modellek.”⁵² Ezzel szemben „a teljes kétnyelvűség esetében az interferáló nyelvek behatolnak egy-

⁴⁹ Csernicskó: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*, i. m. 196–198.; Beregszászi–Csernicskó: *A kétnyelvűség típusai a kárpátaljai magyar közösségben.*, i. m. 34–42.; Ugyanők: *Nyelvválasztás: a nyelvek közötti „munkamegosztás” a többnyelvű közösségekben.* In: Csernicskó István (szerk.): *Nyelvek, emberek, helyzetek.* A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben. PoliPrint Kft. Ungvár, 2010. 7–13.

⁵⁰ Csernicskó: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*, i. m. 196.

⁵¹ Rot, A.: Magyar-ukrán és ukrán–magyar kétnyelvűség Kárpát-Ukrajnában. *Magyar Nyelvőr* 91. évf. 2. sz. / 1967, 185–191.

⁵² Rot Alexander. *A magyar nyelv fejlődése. A magyar keleti szláv nyelvi kapcsolatok.* Ragyanszka Skola, Kijev–Uzsgorod, 1968. 261.

másba, és ezek a kétnyelvű egyének vagy etnikai csoportok spontánul váltanak át az egyik nyelvről a másikra.⁵³ A keleti szláv és a magyar kölcsönhatás eredményének tanulmányozása során⁵⁴ Rot Sándor arra a következtetésre jutott, „hogy a nyelvi interferencia dinamikája, hatékonysága, a nyelvi szintekbe való behatolás mértéke a nyelvek genealógiai és tipológiai alkatától, a nyelvi kontaktusok típusától, intenzitásától, időtartamától és más extern és intern nyelvi tényezőktől függ.”⁵⁵

Véleménye szerint nem fér kétség ahhoz, hogy a XII. századtól kezdve Kárpát-Ukrajnában intenzív marginális és intraregionális nyelvi kontaktusok léteztek, ami során mind a magyar, mind az ukrán nyelv hatással volt egymásra. Ugyanakkor megjegyzi azt is, hogy a XIV. század óta különböző formákban létező nem marginális orosz-magyar kapcsolatok a Tanácsköztársaság idején érték el a legnagyobb intenzitást.⁵⁶

Az egymással érintkező nyelvek közötti kapcsolat leggyakrabban a szókészlet szintjén mutatkozik meg, hiszen a nyelv szókészlete a nyelvi rendszer leglazábbán strukturált része, mely könnyen fogad be új elemeket.⁵⁷ Ám mielőtt rátérnénk a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban meghonosodott szláv lexikai elemek felgyűjtésével és különböző szempon-tú elemzésével foglalkozó munkák ismertetésére ejtsünk egy pár szót a kontaktológiai szakirodalom egyik fontos kérdéséről is, nevezetesen,

⁵³ Rot: Magyar-ukrán és ukrán-magyar kétnyelvűség, i. m. 189.

⁵⁴ Rot, A. M. Особенности взаимодействия языков и диалектов Карпатского бассейна и венгерско-украинская языковая интерференция. *Studia Slavica* XIII. / 1967, 247–268.; Ugyanó: Венгерско-восточнославянские языковые контакты. Будапешт, 1973.; Ugyanó: Особенности взаимодействия языков и диалектов Карпатского ареала. Ужгородский гос. университет, Ужгород, 1973.; Ugyanó: Структурно-типологические особенности языков и диалектов карпатского ареала и проблемы языкового родства. In. *Симпозиум по проблемам карпатского языкознания* /24-26 апреля 1973 г./ Тезисы докладов и сообщений. М.: Издательство "Наука", 1973. 46–48.

⁵⁵ Rot Sándor: A kárpátizmusok és a magyar jelentéstan nyelvtipológiai jelenségei. In. *Magyar Nyelv* 71. évf. 4. sz. / 1975, 424–432.

⁵⁶ Rot, A. M.: A magyar nyelv keleti szláv jövevényszavai fonológiai meghonosodásának kérdései. *Magyar Nyelv* 64. évf. 1. sz. / 1968, 38–47

⁵⁷ Lanstyák István: *Nyelvből nyelvbe Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2006. 15.

hogy vajon miért is kerül sor adott nyelvek között lexikai elemek kölcsönzésére. E kérdés kapcsán számos elmélet született, melyek túlnyomórészt megegyeznek a kölcsönzést kiváltó alapvető okokban.

Kótyuk István a kölcsönzés okát jelentéstanai tényezőkkel magyarázza. Eszerint az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavait a következő három csoportra lehet osztani: 1) szavak, amelyek új, eddig ismeretlen fogalmakat jelölnek; 2) szavak, amelyek lexikai megfelelői a már meglévő magyar szavaknak; 3) érzelemkifejtő szavak, amelyeknek a magyar nyelvben számos szinonimája van.⁵⁸ A *kétnyelvűség és a kárpátaljai magyar köznyelv* c. tanulmányában a kölcsönzések kapcsán viszont azt hangsúlyozza, hogy „e szavak túlnyomó többsége fölösleges a nyelvben, mivel az általuk jelölt fogalmaknak megvan a magyar neve” ugyanakkor „magyar megfelelőjük legfeljebb akkor bukkan fel, ha a beszélő nagyon választékos akar lenni, és kínosan ügyel nyelvhasználatára”.⁵⁹ A szerző kölcsönzések beáramlását és meghonosodását a következő okokkal indokolta: adott tárgy vagy dolog ezen a néven vált ismertté; hivatalos helyen, hivatalos személyek használják; kényelemszeretet, a beszédtempó felgyorsulása (nem gondolkodunk a magyar megfelelőn, mivel a kölcsönző gyakran rövidebb és könnyebben ejthető, mint a magyar megfelelője); nyelvi igénytelenség, gyakorlatlanság. Az általa vizsgált nyelvi sajátosságok kapcsán megjegyzi, hogy azok első soron a beszélt köznyelv jellemzői, s az írott nyelvbe ritkán kerülnek be, s hogy tervszerű és következetes nyelvművelő munkával kellene törekedni a kétnyelvűség tökéletesítésére, az anyanyelv tisztaságának megőrzésére.⁶⁰

Cserniczkó István szerint mindennapi használat miatt bekerült kölcsönzők a megszokás eredményei. Olyan szavak ezek, amelyeket a bilingvis nyelvközösségekben élők naponta használnak munkájuk során, bevásárlás közben, a szomszédal való kommunikációban stb. A beszé-

⁵⁸ Ковтюк, И.: Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Под редакцией и с предисловием А. Золтана. Ниредьхаза, 2007. 75.

⁵⁹ Kótyuk István: A kétnyelvűség és a kárpátaljai magyar köznyelv. In. *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében*. Széchenyi társaság – Pszicholingva Nyelviskola. Budapest, 1991. 66–69.

⁶⁰ Ugyanó, ugyanott.

lő ismeri ezek magyar megfelelőjét, de mivel élőnyelvi használatukra ritkán kerül sor, a passzív szókincsbe kerültek át.⁶¹

Ahogy az munkánk elején már jeleztük az anyaországi nyelvjáráskutatás politikai korlátok végett nem terjedt ki a határon túli területekre. A kárpátaljai magyar nyelvjárások vizsgálata így a helyi nyelvészekre hárult. Ugyanakkor ezt jelentős mértékben megnehezítette az intézményi háttér hiánya, s a rájuk is nehezedő politikai nyomás. Evégett egészen az 1960-as évek derekáig, vagyis az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének a megnyitásáig lényegében nem is folytak a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot érintő tudományos kutatások.⁶²

A kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv lexikai elemei elsőként néhány nyelvművelő célzatú szószedet formájában kerültek rögzítésre. Ilyen volt például Drávai Gizella *Nyelvrosta. Így mondjuk, de mondjuk így* c. írása, melyben közel száz mondatba foglalt orosz és ukrán kölcsönszót közölt szembeállítva azokat magyar standardbeli megfelelőjükkel.⁶³

Rot Sándor a Kárpát-Ukrajnában érvényesülő magyar-ukrán, ukrán-magyar kétnyelvűségi kapcsolatok elemzése során az egyes nyelvi szinteket külön-külön is megvizsgálja. A lexikai szintet ért ukrán hatást néhány spontánul idézett szóval példázza, megjegyezve, hogy a felsorolás még hosszasan folytatható lenne.⁶⁴ Hasonló jellegű felsorolást közöl Petro Lizanec *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok. A kárpátontúli ukrán nyelvjárások alapján*⁶⁵ c. munkája is. Fodó Sándor épp e munkák kapcsán jegyzi meg, bár Rot Sándor és Lizanec Petro munkájának sem elsődleges célja a magyar nyelvjárások vizsgálata, de igencsak sajnálatos, hogy lemondva a „felsorolt szavak tudományos tárgyalásáról, a vélemények és az idevágó irodalom idézéséről minden magyarázat és etimologizálás nélkül” közlik szójelöltájkukat, főleg mivel több szót is téve-

⁶¹ Cserniczkó: A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség, i. m. 139–140.

⁶² Cserniczkó: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*, i. m. 19–20.

⁶³ Drávai Gizella: *Nyelvrosta. Így mondjuk, de mondjuk így. Kárpáti Kalendárium*. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1969, 65., 91., 135

⁶⁴ Rot: *Magyar-ukrán és ukrán-magyar kétnyelvűség*, i. m. 189.; Ugyanő: *A magyar nyelv fejlődése*, i. m. 255–256.

⁶⁵ Lizanec: *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok*, i. m. 38–39.

sen sorolnak az ukrán eredetű szavak közé. Tanulmányában több, Lizanec és Rot által, szláv eredetűnek vélt szó kapcsán is igazolja azok téves etimológiáját.⁶⁶

Fodó Sándor is azon kárpátaljai magyar nyelvészek egyike, akik a Tartui Egyetemen folytatták tanulmányaikat,⁶⁷ és ott a kárpátaljai magyar nyelvjárásokat és a Kárpátalján érvényesülő nyelvi kapcsolatokat tanulmányozták.⁶⁸ Fodó kimondottan a szláv jövevényszavak vizsgálatával foglalkozott, ezen belül a terület szláv eredetű földrajzi terminológiájával. Az 1971-ben e témakörben írt tanulmányában például 19 szláv eredetű nyelvjárási elem részletes elemzésével foglalkozik, megjegyezve, hogy ezek többsége a magyar nyelvterület más vidékein nem ismertek, s használati mértékük még a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban sem azonos.⁶⁹

Egy későbbi tanulmányában Visk és Técső nyelvjárása alapján készített egy 50 szóból álló kiegészítő listát Kniezsa István (1955) munkájához. Szójelöltája olyan szavakat tartalmaz, melyek Kniezsa munkájában: 1) nem szerepelnek; 2) más a jelentésük; 3) más a hangalakjuk; 4) eredetük megítélése szerinte eltér a Kniezsa által rögzítettől.⁷⁰ Az 1973-ban megjelent *Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban* c. tanulmányában a kárpátaljai magyar nyelvjárásokról és az ezeket érintő nyelvészeti kutatásokról adott rövid ismertetést követően egy 31 szócikkből álló szótári adatállományt tár az olvasó elé, melyben az általa

⁶⁶ Fodó Sándor: *Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. Magyar Nyelvjárások* 19. kötet / 1973, 41–52.

⁶⁷ A Tartui Egyetemen tanult még Zékány Imre, Mokány Sándor és Mokány Katalin is.

⁶⁸ Palmeos, Paula: A finnugor nyelvek kutatása az Észti SZSZK-ban. *Nyelvtudományi közlemények* 75. kötet / 1973, 247–257.

⁶⁹ Фодо, Ш: Славянские заимствования в географической терминологии венгерских говоров района Верхней Тисы. In: *Труды по русской и славянской филологии. Т. XIX. Серия лингвистическая. Ученые записки Тартуского государственного университета. Выпуск 275.* Тарту, 1971. 84–96.

⁷⁰ Угуань: Некоторые данные о славянских заимствованиях в двух венгерских говорах Закарпатья (район Верхней Тисы) In: *Карпатская диалектология и ономастика.* Москва, 1972. 258–276.

gyűjtött és lejegyzett, a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban előforduló szláv elemek részletes ismertetését adja.⁷¹

Fodó Sándor kutatásai, amint azt a fentebb már idézett munkák is jól tanúsítják elsősorban a Felső-Tisza-vidékének magyar nyelvjárásaira korlátozódtak. Ezen belül azonban igen szerteágazó vizsgálatokat végzett. Foglalkozott például a juhtenyésztés,⁷² a szövés,⁷³ illetve az erdőszet⁷⁴ szókincsében meghonosodott szlavizmusok vizsgálatával is.

Fodó Sándor egyik fentebb már idézett munkájában⁷⁵ megjegyzi, hogy a Kótyuk István által folytatott kutatások révén kezdetét vette a kárpátaljai magyar nyelvjárások szlavizmusainak rendszeres kutatása is.

Kótyuk Istvánnak az ungi magyar nyelvjárás vizsgálatával foglalkozó kutatásai⁷⁶ az Ungvári Állami Egyetemen *Az ungi magyar nyelvjárás*

⁷¹ Fodó: Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban, i. m. 43–52.; Sebestyén Árpád: Jegyzet néhány kárpátaljai tájszóhoz. *Magyar Nyelvjárások* 19. köt. / 1973, 53–56. szerint a cikkben felsorolt szavak némelyike ismert a magyarországi nyelvjárásokban is.

⁷² Фодов, Ш. Л.: Наблюдения над овцеводческой терминологией венгерских говоров района Верхней Тисы. In: *Исследование финно-угорских языков и литератур в их взаимосвязях с языками и литературами народов СССР* (Тезисы докладов Всесоюзного научного совещания финно-угроведов) 27–30 октября. Ужгород, 1977. 79–80.

⁷³ Ugyanó: До питання про українські елементи в угорській ткацькій термінології. In: *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови*. Тези доповідей. Ужгород, 1978. 190–191.

⁷⁴ Ugyanó: Українські запозичення в галузі лісорубської термінології в угорських говорах р-ну Верхньої Тиси /говірки Вишкова й Тячева/. In: *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами*. Тези доповідей. Ужгород, 1982. 146–147.

⁷⁵ Fodó: Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban, i. m.

⁷⁶ Ковтюк, С.: Славянские заимствования в бытовой лексике венгерского говора Ужгородского района. In: *Тези доповідей та повідомлення до XIX наукової конференції. Романо-германська та угорська філологія*. Ужгород, 1965. 73–77.; Ugyanó: Славянизмы в венгерском говоре с. Ратовцы Ужгородского района. In: *Всесоюзная конференция по финно-угроведению. Тезисы докладов и сообщений*. Йошкар-Ола, 1969. 40–42.; Ugyanó: Украинизмы в венгерском говоре низовья реки Уж Закарпатской области (лексика, связанная с названиями физических и психических особенностей человека). In: *Вопросы советского финно-угроведения. Языкознание*. Саранск, 1972. 115–117. stb.

*ukrán jövevényszavai*⁷⁷ címmel 1974-ben megvédett kandidátusi értekezésével teljesebben ki. E munka tematikájában és jellegében még ma is egyedülnek számít, hiszen a megírás és a nyomtatásban való megjelenés között eltelt közel 30 év alatt sem született e témakörben hasonló terjedelmű és színvonalú munka. Az orosz nyelvű disszertációban a szerző az Ungvári járás 18 településén (Nagygejőc, Gálóc, Bátfa, Palágykomoróc, Koncháza, Kisgejőc, Minaj, Palló, Botfalva, Kis- és Nagyrát, Katergény, Kisszelmenc, Szürte, Tarnóc, Homok, Kistéglás, Császlóc, Sislóc) gyűjtött ukrán nyelvi kölcsönzések részletes etimológiai elemzését adja.

A szerző által megvizsgált 247 elem közül 78 megtalálható Kniezsa *A magyar nyelv szláv jövevényszavai* c. munkájában is. Ám Kniezsa a vizsgált 78 lexikai elem közül 33-at szlovák, míg 7-et ismeretlen eredetűnek tekint, melyek nagy valószínűséggel az ukránból kerültek át az ungi magyar nyelvjárásokba. Ugyanakkor közel 300 lexikai elem maradt feldolgozatlanul, melyről csak további részletes kutatás révén lehetne megállapítani, hogy melyik nyelvből is került át az ungi magyar nyelvjárásba.

Ahhoz, hogy egy adott szót ukrainizmusnak minősítsen, figyelembe vette annak szemantikáját és fonéma-összetételét, a szó meglétét más kárpátaljai magyar nyelvjárásokban, illetve hiányát más szláv nyelvekben vagy/és a velük szomszédos magyar nyelvjárásokban, a szó szemantikai azonosságát az ungi magyar nyelvjárásban és az ukrán nyelvjárásokban. Ugyancsak fontos körülménynek tekinti, ha a szó hangalakja kizárólag az ukrán nyelvből magyarázható. Az ukrán eredetre utaló kritériumokat minden szócikkben feltünteti a szerző.

Külön figyelmet fordít a szerző arra is, hogy a bekerült ukrán elemek jelentése azonos-e az átadó, illetve az átvevő nyelvben. Kótyuk István külön osztályozza a lexikai elemeket, aszerint is, hogy egy- vagy esetleg többjelentésűek-e. A megvizsgált elemek túlnyomó része egyjelentésű. A többjelentésű szavakat jelentésük száma szerint kategorizálta a szerző: két-, három-, négy-, öt-, hat-, sőt egy nyolcjelentésű szót is adatolt. A *paszkuda* szónak például a következő jelentései ismeretesek: 1) gazember; 2) nem tiszta asszony; 3) aki beleavatkozik más dolgába; 4)

⁷⁷ Ковтюк: Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре, i. m.

búbos banka (állat); 5) begy; 6) pimasz, ronda; 7) szerénytelen ember; 8) utálatos, visszataszító.⁷⁸

Véleménye szerint az egyes elemek olyannyira beépültek a magyar nyelvjárásokba, hogy megtalálhatjuk őket a köszöntésekben és más frazeológiai egységekben is: *forog, mint a kalakutya* < *вертится, как вращающееся колесо*; *Dáj bozse szerencse* < *Дай, боже серенче!*⁷⁹

Györke Magdolna a kárpátaljai magyar nyelvjárások öltözködéssel kapcsolatos szókincsrégét vizsgálta. Kutatásai során külön is foglalkozott a kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv eredetű ruhanéveivel,⁸⁰ s arra a következtetésre jut, hogy csak kevés olyan ruhanév használatos a kárpátaljai magyarok körében, melyek hiányoznának az anyaországi nyelvváltozatokból. Az ilyen ruhanévek általában ukrán vagy orosz átvételek, s többségük 1945 után honosodott meg.⁸¹

Emellett foglalkozik még a kárpátaljai magyar szaknyelvek vizsgálatával is. *A kárpátaljai magyar szaknyelvek* c. tanulmányában a melegházi gazdaságok, a cipészek, a gyertyakészítők, és a diákság nyelvhasználatában meghonosodott szláv elemeket mutatja be, néhány példával illusztrálva. Véleménye szerint a fokozott másodnyelvi hatás azzal indokolható, hogy „a szakiskolákban a tanulók orosz vagy ukrán nyelven sajátítják el a szakkifejezéseket, s így a magyar szakszavakat vagy nem is ismerik, vagy ha ismerik is, alig használják, mivel így a vegyes nyelvű munkaközösségekben könnyebben megértik egymást.”⁸²

⁷⁸ Ковтюк: Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре, i. m. 77

⁷⁹ Ugyanó, ugyanott. 89.

⁸⁰ Дэрке, М.: Славянизмы, связанные с названиями одежды в венгерских говорах Ужгородского района Закарпатской области УССР. In: *Тезисы докладов XVI всесоюзной конференции финно-угроведов*. Сыктывкар, 1979. 101–102.; Ugyanó: Славянизмы в названиях женской одежды в венгерских говорах Закарпатья. In: *Лексика української мови її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами*. Тези доповідей. Ужгород, 1982. 126–127.

⁸¹ Дерке, Магдалина: *Назви одягу в угорських говорах Закарпаття*. Кандидатська дисертація. Ужгородський національний університет. Ужгород. 2002.

⁸² Györke Magdolna: *A kárpátaljai magyar szaknyelvek*. In: *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében*. Széchenyi társaság–Pszicholingva Nyelviskola. Budapest, 1991. 70–71.

Perduk János a kender megmunkálásának terminológiáját vizsgálja a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. Kutatásai során kitér az ott használatos szláv eredetű lexikai elemek vizsgálatára is.⁸³

Lizanec Péter – annak ellenére, hogy ő a szláv-magyar kétnyelvűségi kapcsolatokat elsősorban a kárpátaljai ukrán/ruszin nyelvjárások lexikai hungarizmusai felől vizsgálja – munkáiban rendre megtalálhatók a kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv kölcsönszavaiból összeállított szólisták is.⁸⁴ Ugyancsak az ő nevéhez kötődik a kárpátaljai magyar nyelvet ért szláv hatások kutatásának egyik jelentős eredménye, nevezetesen általa szerkesztett háromkötetes *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza*,⁸⁵ mely a magyar nyelvjárási elemek mellett közel kétszáz szláv eredetű kölcsönszót is feltérképezett.

Cserniczkó István a kétnyelvűség külső jeleiként értékeli a nyelvhasználatban felfedezhető jelenségeket, melyet számos példával illusztrálva a lexikális és morfológikus hatás csoportjaként különít el.⁸⁶ A Cserniczkó István Beregszászi Anikó szerzőpáros által írt *...itt mennyit ér a szó?* c. kötet *Kárpátaljai szójegyzéke* „azokat a kárpátaljai magyar szavakat és szójelentéseket tartalmazza, amelyek 'kárpátaljai magyar' megjelöléssel bekerültek a Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott, 2003-ban

⁸³ Пердук, И.: Славянские заимствования, связанные с обработкой конопли в венгерских говорах Ужгородского района. In: *Лексика української мови її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами*. Тези доповідей. Ужгород, 1982. 138–139.

⁸⁴ Lizanec, P.: Украинско-венгерские межязыковые (междиалектне) связи. *Hungarian Studies*, a Journal of the International Association of the Hungarian Studies, Volume 3. 1987. Number 1–2., 1–17.; Lizanec Petro Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In: *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993. 50–56.

⁸⁵ Lizanec Péter: *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza I.* kötet Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.; Ugyanó: *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza II.* kötet: Patent Nyomdaipari Vállalat, Ungvár, 1996.; Ugyanó: *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza III.* kötet, „Ethnica” Kiadó, Ungvár–Debrecen, 2003.

⁸⁶ Cserniczkó: *A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség*, i. m. 139–144.

megjelent kiadásába.⁸⁷ E szavak többsége a szláv nyelvekből kölcsönzött jelentésbővüléssel jött létre.

Borbély Edit tanulmányában⁸⁸ 120 a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban meghonosodott orosz és ukrán eredetű betű- és mozaikszót, valamint rövidítést adatom.

Márku Anita a kárpátaljai magyar fiatalok kommunikációs stratégiáinak vizsgálata során a kölcsönzavak használatát is érinti.⁸⁹ A 2008-ban megjelent monográfiájában közöl egy 82 szót tartalmazó kölcsön-szólistát is, melynek elemeit az általa készített interjúkból gyűjtötte ki.⁹⁰

Korábbi kutatásaim során a Beregszászi járás településein készített irányított beszélgetések hanganyagait vizsgáltam meg, s gyűjtöttem ki belőlük az elhangzott orosz/ukrán lexikai elemeket. Az adatolt szavakat a vizsgált interjúkból vett példamondatokkal illusztrált értelmező-etimológiai szótári-adatállomány keretében adtam közre, egyidejűleg elvégezve azok eredet szerinti, szófaji és fogalomköri csoportosítását is.⁹¹

⁸⁷ Beregszászi Anikó–Cserniczkó István: ...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról. PoliPrint, Ungvár, 2004. 137–138

⁸⁸ Borbély Edit: Adalék a lexikai kölcsönzés kutatásához. In: *Jubileumi kötet Lizanec Péter professzor 70. születésnapjára*, Ungvári állami egyetem magyar filológiai tanszék hungarológiai központ, Ungvár, 2000. 113–119.

⁸⁹ Márku Anita: Kölcsönzők használata a kárpátaljai magyar fiatalok körében. In: Beregszászi Anikó–Cserniczkó István (szerk.): *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. PoliPrint, Ungvár, 2004. 44–55.

⁹⁰ Márku: *Érvényes történetek*, i. m. 80–84.

⁹¹ Gazdag Vilmos: Szláv eredetű lexikai elemek a Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban (Kárpátalja, Ukrajna). In: Fábri István–Kötél Emőke (szerk.) *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Szerkesztő: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 2010. 124–160.; Ugyanő: Másodnyelvi elemek a Beregszászi járás (Kárpátalja) magyar nyelvjárásaiban. In: Kozmács István–Vančóné Kremmer Ildikó (szerk.): *Közös jövőnk a nyelv I. Nyelvtudomány és pedagógia, Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért, Veda pre vzdelanie – vzdelanie pre vedu, Science for Education – Education for Science* Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra, 2010. 109–130.; Ugyanő: Másodnyelvi elemek a kárpátaljai Beregvidék magyar lakosságának nyelvhasználatában. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *A szótól a szövegig az MTA Modern Filológiai Társasága tudományos konferenciájának előadásai Budapest, 2011. jún. 21–22. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* sorozat 137. tagja. Tinta Kiadó, Budapest, 75–86.

Az eddig idézett és bemutatott munkákból arra lehetne következtetni, hogy a szláv lexikai elemek csak az élőbeszédben kerültek meghonosodásra, és az írott nyelvben egyáltalán nem használatosak. Ez természetesen nem így van. Bár az kétségtelen, hogy az írott nyelvi színtereken való előfordulásuk és használatuk gyakorisága a beszélt nyelvinél jóval alacsonyabb, s vizsgálatuk is igencsak a kezdeti fázisban tart.

A kárpátaljai magyar sajtónyelv ez irányú vizsgálata valójában még el sem kezdődött, de az anyaországi kutatások során adatolt,⁹² illetve a Termini Kutatóhálózat Ht-szólistájában⁹³ rögzített és általában a helyi magyar sajtóból vett példákkal illusztrált kárpátaljai szláv kölcsönzavak alapján arra lehet következtetni, hogy e szavak tetemes mennyiségben és viszonylag nagy gyakorisággal fordulnak elő a kárpátaljai magyar sajtótermékekben.

A sajtónyelvhez hasonlóan a kárpátaljai magyar irodalmat ért szláv hatás vizsgálata is szinte teljesen kiesett mind az egyetemes, mind pedig a helyi magyar nyelvészet látószögéből.

E témakörben született egyik korábbi tanulmányom,⁹⁴ melyben Zelei Miklós *A kettézárt falu* c. dokumentumregényét vizsgáltam meg, s 111 orosz/ukrán lexikai elemet gyűjtöttem ki belőle. Azonban fontos megjegyezni, hogy a dokumentumregény a bemutatott település(ek) (Kis- és Nagyszelmenc) XX. századi történelmébe nyújt betekintést az itt élők, vagy az egykor itt élők visszaemlékezései és levéltári anyagok segítségével, vagyis első soron az élőbeszédre alapul.

A szláv lexikai elemek felgyűjtésén túl azok különböző szempontú csoportosítását is megtalálhatjuk az egyes munkákban. Ezen csoportosítások egyike a kronológiai szempontú, vagyis az átvétel ideje alapján történő csoportosítás.

⁹² Csige Katalin: Lexikai és szemantikai ruszicizmusok a sajtónyelvben (1948–1951). *Magyar Nyelvjárások* 35. köt. / 1998, 191–198.; Osváth Gábor: Továrics, elvtárs, tongzhi: jelentés és társadalom. *Külkereskedelmi főiskolai füzetek* 18. sz. / 2006, 112–116.

⁹³ <http://ht.nyud.hu/htonline>

⁹⁴ Gazdag Vilmos: A kárpátaljai magyar köznyelv szláv lexikai elemei Zelei Miklós *A kettézárt falu* c. dokumentumregényében. *Acta Beregsasiensis* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve 2010. IX. évfolyam, 3. kötet 29–40.

Ahogy azt Fodó Sándor is megjegyzi a kölcsönszavak átvételi idejének a megállapítása nem egyszerű feladat, hiszen a nyelvjárási környezetben meghonosodott szavak sokszor csak évtizedek vagy évszázadok múltán kerültek be az írott nyelvbe. Véleménye szerint az átvétel idejét így a kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv lexikai elemei esetében is csak a történeti hangtan segítségével lehet és kell pontosan meghatározni,⁹⁵ melynek feltétlenül párosulnia kell az írott anyag, a kulturális és a történelmi tények vizsgálatával is.

Lizanec Péter ettől egy lényegesen egyszerűbb kronológiai csoportosítást javasol. Ő a kárpátaljai magyar nyelv szláv lexikai elemeit az átvétel ideje alapján két csoportba sorolja: régi ukrán/ruszin és új ukrán/ruszin elemek. Véleménye szerint az első csoport a leggazdagabb, ami az ide tartozó lexikai elemek átvételének nagy időintervallumával magyarázható (a XII. századtól a XX. századig). A második csoportba pedig csak azokat a szavakat sorolja, amelyek 1945 után kerültek be a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba.⁹⁶

Az átadó nyelvek szerinti osztályozásra szintén nagy hangsúlyt helyeznek a nyelvészek. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokat ért szláv hatás, mely egyaránt lehet ukrán és orosz is, kétségtelenül a szovjet érában volt a legerősebb⁹⁷ és ennek megfelelően az 1945 utáni átvételekben az orosz elemek túlsúlya figyelhető meg,⁹⁸ ami elsősorban az általunk fentebb már ismertetett politikai és oktatásügyi okokkal indokolható.⁹⁹

⁹⁵ Фодо, Ш. Л. К проблеме хронологизации славянских заимствований в венгерских говорах Закарпатья. In: *Симпозиум по проблемам карпатского языкознания (24–26 апреля 1973 г.)*. Тезисы докладов и сообщений. Москва, 1973. 60–61.

⁹⁶ Lizanec: Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban, i. m. 51–54.

⁹⁷ Ковтюк: Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре, i. m. 95.

⁹⁸ Lizanec: Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban, i. m. 54

⁹⁹ Borbély: Adalék a lexikai kölcsönzés kutatásához, i. m.; Márku: *Érvényes történetek*, i. m.; Gazdag: Szláv eredetű lexikai elemek a Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban, i. m.; Ugyanő: Másodnyelvi elemek a Beregszászi járás (Kárpátalja) magyar nyelvjárásaiban, i. m.; Ugyanő: Másodnyelvi elemek a kárpátaljai Beregvidek magyar lakosságának nyelvhasználatában, i. m.

Az adatolt kölcsönszavak túlnyomó többsége esetében ugyanis egyértelműen bizonyítható az orosz nyelvi eredet.

Az eredet mellett a kölcsönzött szavak szófaji eloszlását is többen vizsgálták, hiszen a kontaktológiai szakirodalom szerint nyelvi univerzálénak számít, hogy nyelvi kontaktushelyzetben a főnevek, az igék és a melléknevek kölcsönözhetőek egyik nyelvből a másikba a legkönnyebben.¹⁰⁰ Ez természetesen igaz a kárpátaljai magyar nyelvjárások esetén is. Kótyuk István disszertációjában¹⁰¹ a megvizsgált 247 lexikai elem közül 172 főnév. Bár az ukrán nyelvben a főneveknek három nemük (hím-, nő- és semlegesnem)¹⁰² van, az ungi magyar nyelvjárásba bekerült ukrán főnevek jelentős része a magyar nyelvben egyes szám alanyesetben honosodott meg. A 172 főnév nemek szerinti megoszlása a következő: 106 nőnemű, 58 hímnemű és 8 semleges nemű főnév. A Márku Anita által közölt kölcsönszavak közül 60 főnév, de szerepel a korpuszban 5 mondatszó, 4 határozószó, 3 melléknév, 2 főnévi igenév, 2 ige, 1-1 tagadószó, ragos névszó és indulatszó is,¹⁰³ míg az általam adatolt 149 szláv lexikai elemből csupán 7 ige, amelyek közül mindössze 2 olyan van, amely nem főnévből képzett ige.¹⁰⁴

Egyes munkákban találkozhatunk még a szavak fogalomköri csoportosításával is. A nyelvészek többsége szerint ez által ugyanis pontosabban kirajzolódnak azok a nyelvhasználati színterek, melyeknél fokozott mértékben érvényesül a szláv nyelvi hatás. Ennek következtében a másodnyelvi elemek fogalomköri csoportosítása már nem újszerű dolog a nyelvészetben. Az egyes munkák azonban fogalomköri kategorizáció során jelentős eltérések is mutathatnak, melyek főleg a katalogizált elemek eltéréséből fakadhatnak.

¹⁰⁰ Bartha Csilla: *Egy amerikai magyar közösség nyelvhasználatának szociolingvisztikai megközelítései*. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest, 1993. 105

¹⁰¹ Ковтюк: Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре, i. m.

¹⁰² A hím és a nőnemnek a kárpátaljai magyarban történő megkülönböztetéséről lásd Rot: Magyar-ukrán és ukrán-magyar kétnyelvűség, i. m. 191.

¹⁰³ Márku: *Érvényes történetek*, i. m. 80

¹⁰⁴ Gazdag: Szláv eredetű lexikai elemek a Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban, i. m. 152

Kótyuk István disszertációjában a Lizanec¹⁰⁵ szerint régi átvételnek tekintendő lexikai elemek csoportosítását Franz Miklosich¹⁰⁶, valamint Bárczi Géza¹⁰⁷ klasszifikációinak ötvözésével és kibővítésével végezte. Ugyanis amíg Franz Miklosich 20, Bárczi Géza 17 tematikai csoportból álló osztályozást használt, addig Kótyuk István 21 egymástól élesen elkülönülő csoportra osztja a begyűjtött, s általa ukrán kölcsönszónak minősített 247 lexikai elemet.¹⁰⁸

1. az ember tulajdonsága, külseje, cselekedetei: *bida* < ukr. *біда* 'baj';
2. testrészek: *pup* < ukr. *пуп, пупок* 'köldök';
3. rokoni és egyéb emberi kapcsolatok: *gyidu* < ukr. *дідуць* 'öreg-ember';
4. ruházat, mosás: *dindik* < ukr. *нідвіска* 'függő, fityegő';
5. gasztronómia, étkezés: *brindza* < ukr. *бриндза* 'sós juhtúró';
6. házi szövés-fonás: *cípke* < ukr. *ціпка* 'csípke, csípkefa';
7. a ház berendezése: *hojda* < ukr. *гойдалка* 'bölcső';
8. gazdálkodási eszközök, épületek, helyiségek: *butyka* < ukr. *будка* 'bódé';
9. kultúrnövények, termesztésük, megművelésük: *petruska* < ukr. *петрушка* 'petrezselyem';
10. vadnövények: *lapótya* < ukr. *латаття* 'tavirózsza';
11. állattenyésztés, az állatok sajátosságai: *cinyu* < ukr. *свиня* 'disznó';
12. állatvilág: *bumbáriska* < ukr. *сонечко, бомбарь* 'katicabogár';
13. népi gyógyászat: *cservinka* < ukr. *понос, червінка* 'hasmenés';
14. vallás, szokások; hiedelmek: *boha* < ukr. *бог* 'isten';
15. ének, tánc, szórakozás: *durák* < ukr. *дурак* '«bolond», egyfajta kártyajáték';
16. állami, társadalmi és politikai élet: *kurutál* < ukr. *клопотати* 'igyekezni';

¹⁰⁵ Lizanec: Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvújításokban, i. m.

¹⁰⁶ Miklosich: *Die slavischen Elemente im Magyarischen*, i. m.

¹⁰⁷ Bárczi Géza: *A magyar nyelv életrajza*, Gondolat, Budapest, 1963.; újabb kiadás: Cus-tos Kiadó, Budapest, 1996.

¹⁰⁸ Ковтюк: Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре, i. m. 71–73

17. nemzetek, népek megnevezései: *bojkó* < ukr. *бойко* 'bojkó, az ukrán nemzet egyik része';
18. földrajz: *báhony* < ukr. *болото, bagno* 'mocsár';
19. elvont fogalmak: *bida* < ukr. *біда* 'baj';
20. határozószók, indulatszók, segédszók: *nyigdasoha* < ukr. *ніколи* 'soha';
21. egyéb: *drugár* < ukr. *щогла лінії електронепередачі* 'villanyos-zlop'.

Az új, vagyis az 1945 után átvett kölcsönszavakat a szerző a következőképp kategorizálta:¹⁰⁹

1. a szovjet intézményrendszerrel kapcsolatos szókincs: *vikon-kom* < ukr. *виконком* 'исполком' 'végrehajtó bizottság';
2. az ipar és mezőgazdaság tárgykörébe tartozó szavak: *holova* < ukr. *голова колхоза или совхоза* 'a kollektív gazdaság vezető-jé';
3. a hivatalos élet szavai: *zájáva* < ukr. *заява* 'заявление' 'kérvény';
4. az életkörülményekkel kapcsolatos szavak: *hrecska* < ukr. *гречка* 'гречка' 'hajdina';
5. a kereskedelemmel kapcsolatos szavak: *csájna* < ukr. *чайна* 'чайная' 'teázó';
6. az oktatás szókincsébe tartozó szavak: *csodennik* < ukr. *щоденник* 'дневник' 'napló'.

Az általam adatolt szláv szavakat 17 tematikai csoport szerint osztályoztam:¹¹⁰

1. mindennapi élet – 42 szó (pl. *familia*);
2. ruházat – 4 szó (pl. *kalosnyi*);
3. gasztronómia, ételek, italok – 6 szó (pl. *bulocska*);
4. növények – 1 szó (*murkó*);
5. foglalkozások, tisztségek – 15 szó (pl. *buháter*);
6. intézmények – 25 szó (pl. *ucsiliscse*);

¹⁰⁹ Ковтюк: Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре, i. m. 95–96

¹¹⁰ Gazdag: Szláv eredetű lexikai elemek a Beregszászi járás magyar nyelvújításaiban, i. m.; Ugyanő: Másodnyelvi elemek a Beregszászi járás (Kárpátalja) magyar nyelvújításaiban, i. m.; Ugyanő: Másodnyelvi elemek a kárpátaljai Beregvidék magyar lakosságának nyelvhasználatában, i. m.

7. dokumentumok – 10 szó (pl. *dohovor*);
8. járművek, közlekedési eszközök és azok részei – 8 szó (pl. *számoszvál*);
9. nemzetek népek megnevezése – 1 szó (*hucul*);
10. vallás – 1 szó (*právoszláv*);
11. pénzügy – 5 szó (pl. *grivnya*);
12. fogalmak – 4 szó (pl. *bida*);
13. egészségügy – 8 szó (pl. *ambulatorium*);
14. edények – 3 szó (pl. *bánki*);
15. szervezetek, pártok – 12 szó (pl. *bezpeka*);
16. munkaeszközök – 3 szó (pl. *scsitok*);
17. közigazgatás – 2 szó (pl. *oblaszty*).

Ugyanakkor fontos hangsúlyozni azt is, hogy a fogalomkörü kategóriák létrehozásánál az egyes szavak besorolása igencsak esetleges, hiszen számos szó egyidejűleg több helyre is besorolható lenne. Ilyen pl. a *pászka* szó, mely egyaránt tartozhat az élelmiszerek és a vallás kategóriájába is, ugyanakkor a rögzített példamondat, azaz a „*Húsvétko, miko pászkát kee szentelni*” alapján a szó egyértelműen az ételek kategóriájába sorolandó. Megjegyzendő azonban az is, hogy bár mi nem adatoltuk, de a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban a *pászka* szó használatos ’Húsvét’ jelentésben is.¹¹¹

A nemzetközi és a magyarországi gyakorlatnak megfelelően a kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv elemeit a kölcsönszavak típusai alapján is megpróbálták már kategorizálni. Csernicskó István Hires Kornéliával írt közös tanulmányában¹¹² és egy későbbi írásában¹¹³ ma-

¹¹¹ Ugyanó: Szláv eredetű lexikai elemek a Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban, i. m. 154–155

¹¹² Csernicskó István–Hires Kornélia: A kölcsönzés. In. Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász, 2003. 125–138.

¹¹³ Барань Єлизавета–Черничко Степан: Дослідження українсько-угорських міжмовних контактів у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці ІІ. *Acta Beregsasiensis* a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve 2009. VIII. évfolyam, 1. kötet 91–112.

gyarországi nyelvészek¹¹⁴ munkáira alapozva a következő kölcsönszó-típusokat különíti el:

- Közvetlen (lexikai) kölcsönzés: a szó eredeti hangalakjának a megtartásával kerül sor annak átvételére. Az ilyen kölcsönzések a leggyakoribbak. A fentebb már ismertetett szólisták is rendszerint e szavakat tartalmazzák. Pl. *bida*, *bulocska*, *ucsiliscse*, *szprávka* stb.
- Hangalakkölcsönzés (fonetikai): az adott szó eltérő hangalakkal használatos az átvevő és az átadó nyelvben. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban e szavak általában a magyarban is használatos görög és latin eredetű szavak szláv nyelvbéli újrakölcsönzése. Pl. *agronóm* (agronómus), *diplom* (diploma), *referát* (referátum) stb.
- Hibrid kölcsönszavak: azok az összetett szavak, melyek egy közvetlen kölcsönszó és egy átvevő nyelvi elemből épülnek. Ezek száma igen alacsony. Ilyen szavak pl. *főszesztra* (főnövér), *kib-rakkol* (kiselejtez), *povorotnyiklámpa* (indexlámpa) stb.
- Jelentéskölcsönzés: az átadó és az átvevő nyelv hasonló hangalakú és jelentésszerkezetű elemei között mehet végbe. Ilyenkor a szó a másik nyelv hatására új jelentéssel gazdagodik. Pl. *csenget* (telefonál), *dolgozik* (működik), *kimenő* (szabadnap) stb.
- Tükörszavak: a másodnyelvi modell alapján fordítás útján jönnek létre. Pl. *’szöveget’ átfordít* (lefordít), *’pénzt’ cserél* (vált), *’kérést’ felad* (feltesz).

A különböző szempontú osztályozásokon túl a vizsgálatok tárgyát képezi a kölcsönszavak fonetikai és morfológiai változásainak a tanulmányozása is.

Az ungi magyar nyelvjárás ukrán kölcsönszavainak fonetikai változásait vizsgálva Kótyuk István a magánhangzók tekintetében megjegyzi, hogy az ukrán kölcsönszavakban mindegyik hosszú magyar magánhangzó előfordulhat, sőt egyes esetekben esetleg diftongizálódhat is.

¹¹⁴ Kontra Miklós: A nyelvek közötti érintkezés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre. *Nyelvtudományi Értekezések*. 109. sz. Akadémiai kiadó, Budapest, 1981.; Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.

Így tehát az ukrán *a, o, y, e, u, i* hangoknak a magyarban *a a (~ā)*; *o (~ó)* *~a ~óy*; *u (~ú)*; *e (~ē)*; *i (~í)*; *i (~í)* megfelelőik vannak. A mássalhangzóknál csupán a lágy ukrán *д', м', н'* mássalhangzóknak van magyar *gy, ty, ny* magyar megfelelője, így a többi lágy ukrán mássalhangzót annak kemény magyar párja helyettesíti.¹¹⁵

Ezt Borbély Edit az általa vizsgált betű- és mozaikszavak hangtani jelenségei kapcsán a következő csoportokra bontott hangtani jelenségekkel egészíti ki:

- 1) a szóvégi orosz *o* a magyar kiejtésben megnyúlik (*rajonó, szilpó*), míg a szóvégi orosz *a* megrövidül (*bezpeka, ráda*);
- 2) az orosz *x* hangnak a magyar *ch* felel meg (*derzssztrach, techoszmotr*); a szavakban jelentkező mássalhangzó-torlódás kiesés, hasonulás, zöngésedés, affrikálódás és palatalizáció segítségével oldódik fel.¹¹⁶

A hangtani asszimiláció mellett a kölcsönszavak elterjedésének előfeltétele az is, hogy azok alaktanilag beépüljenek az átvevő nyelv (ese-tünkben a magyar) nyelvtani rendszerébe.

Kótyuk István az általa vizsgált ukrainizmusok kapcsán megjegyzi, hogy az átvétel során egyes lexikai elemeknek megváltozik a szófaja.

Így például egyes ukrán főnevek a magyarban vagy melléknévként, vagy pedig kettős szófajú szóként honosodtak meg: *hucul, mize-rák, rusznyák* stb. Az igék elveszítve az ukrán igeképzés alapjául szolgáló morfológiai alakjukat *-l* képzős formában honosodtak meg az átvevő nyelvben: *lapatyál* < *лопотаму* 'fecseg'; *brizgál* < *брызгаму* 'fröcsköl'; *drimál* < *дримаму* 'álmodozik'. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a legtöbb kölcsönzó aktív résztvevője új szavak képzésének és az összetett szavaknak is. Például: *drimál* < ukr. *дримаму* 'álmodozik': *drimálás, drimálás*; *kazal* < ukr. *cmiz* 'szénarakás, kazal': *kazlaz, búzakazal, szína-kazal, szalmakazal, zabkazal*; *brizgál* < ukr. *брызгаму* 'fröcsköl': *be-, le-, össze-, széjjelbrizgál, brizga, brizgálás*.¹¹⁷

¹¹⁵ Ковтюк: Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре, i. m. 99–111.

¹¹⁶ Borbély: Adalék a lexikai kölcsönzés kutatásához, i. m. 114–115.

¹¹⁷ Ковтюк: Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре, i. m. 120–134.

Hasonlóképp vélekedik Csernicskó István is. Szerinte a kárpátaljai magyar nyelvújítások szláv kölcsönszavainak használata a magyar nyelv törvényszerűségeinek megfelelően történik. Az átvett szavak mindegyike toldalékolható és mondatba foglalható. A névszók általában változatlan alakban épülnek be a magyar nyelvújításokba, míg az igék már az átvételkor magyar igeképzőt és személyragot kapnak, s ez az alak válik majd a későbbi toldalékolás alapjává: *ремонтурем* > *remontol* → *megremontol*; *меуаем* > *misál* → *bemisál*.¹¹⁸

Az eddigiek során a kárpátaljai magyar nyelvújítások szláv kölcsönszavainak a vizsgálatát próbáltuk meg nagyvonalakban bemutatni. Ugyanakkor fontos megjegyezni azt is, hogy bár kétségtelen tény, hogy kétnyelvűségi körülmények között a szókölcsonzés az egyik leggyakoribb jelenség, de nem csak szavak, hanem más nyelvi elemek is kölcsönözhetők egyik nyelvből a másikba.¹¹⁹

A bilingvis környezet nagy hatást gyakorol például az egyes nyelv-változatok hangállományára és fonetikai rendszerére,¹²⁰ viszont ezek műszeres mérése és részletes vizsgálata még nem vette kezdetét.¹²¹ A hangtani szinten észlelhető kölcsönhatás eredménye például a magyar–ukrán kétnyelvűségben az ukrán hatás révén hosszú – rövid mássalhangzók korrelációjának a felbomlása és a hosszú mássalhangzók időtartamának rövidülése tapasztalható, illetve a hosszú és rövid magánhangzók korrelációjában és a hosszú magánhangzók időtartamának rövidülése.¹²²

Ezenkívül a meghonosodott kölcsönszavak ejtése során találkozni lehet az úgynevezett fonémakölcsönzés jelenségével is, ami a következő

¹¹⁸ Csernicskó: A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség, i. m. 141–143.

¹¹⁹ Csernicskó–Hires: A kölcsönzés, i. m. 125.

¹²⁰ Csernicskó: A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség, i. m. 143

¹²¹ Csernicskó–Hires: A kölcsönzés, i. m. 138.

¹²² Rot: Magyar–ukrán és ukrán–magyar kétnyelvűség, i. m. 190.; Ugyanó: *A magyar nyelv fejlődése*, i. m. 256.; Horváth–Lizanec: A kárpátaljai magyar nyelvújítások főbb sajátosságairól, i. m. 57.

hangok ejtésében nyilvánul meg: orosz/ukrán kemény *x*,¹²³ a lágy *l* és az illabiális *ã*.¹²⁴

A szavak és a fonémák mellett akár egész szintaktikai egységek formulái is kölcsönzésre kerülhetnek. Ezt Rot¹²⁵ a következő példákkal szemlélteti:

- az állítmány + tárgy vagy határozó (ige + főnév) szerkezetei, pl. „*Megy a poliklinikába.*”;
- az alany és az állítmány egyeztetésének sajátosságai, pl. „*Több kolhoszpnikok jüttek a lekcijára.*”;
- alanyi ragozás a tárgyas ragozás helyén, pl. „*Margitka ir a zaja-vát.*”;
- a szavak sorrendje a mondatban, pl. „*Ő megy ki.*”;

A kárpátaljai magyarok beszédében a különböző típusú kölcsönzéseken kívül természetesen más, az erős másodnyelvi hatásra utaló jelenségek is megfigyelhetők. Ezek közül a leggyakrabban az úgynevezett kódváltás vagy kódkeverés jelenségével lehet találkozni, igaz, ennek a használata sokkal ritkább a kölcsönyszavakénál, mivel a kárpátaljai magyarok túlnyomó többsége egy homogén tömbön belül él.¹²⁶ A kódváltás jelensége nem más, mint a beszélők által egy interperszonális szituáción, vagy akár egy mondaton belül alkalmazott váltás az egyes nyelvek vagy nyelvváltozatok között. A kárpátaljai magyar nyelvközösség által használt kódváltások vizsgálata és típusok szerinti csoportosítása Márku Anita nevéhez kötődik. Véleménye szerint a kódváltásnak elsősorban nyelven kívüli okai vannak: a szituáció, a beszélők személye, egynyelvűek jelenléte, a nyelvtudás, a kontextus stb.¹²⁷ A szerző a magyar és

¹²³ Rot: *A magyar nyelv fejlődése*, i. m. 263.

¹²⁴ Kótyuk István: *Anyanyelvünk peremén*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 58. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1995. 8.

¹²⁵ Rot: *Magyar-ukrán és ukrán-magyar kétnyelvűség*, i. m. 190–191.

¹²⁶ Erről lásd pl. Beregszászi Anikó: A kárpátaljai magyarok kódváltási szokásairól. In: Beregszászi Anikó–Csernicskó István (szerk.): *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. PoliPrint, Ungvár, 2004. 36–44.

¹²⁷ Márku: *Érvényes történetek*, i. m. 101.

a nemzetközi nyelvészeti szakirodalom alapján a kódváltás következő típusait különíti el:¹²⁸

- *Kontextuális* a kódváltás akkor, ha kiváltó oka a nyelvi hiány, nyelvi deficit, lapszus, a nyelvtudás hiányossága, funkciója pedig ezek megszüntetése. Ide sorolandó az anyanyelvi beszéd során alkalmazott másodnyelvi kitöltés, idézés, kiváltás és kötés, fordítás, ismétlés, magyarázat, közbevetés, személyes/objektív álláspont kinyilvánítása.¹²⁹
- *Metaforikus* a kódváltás, ha funkciója a saját- vagy az idegen/másodnyelvhez, illetve annak beszélőjéhez való attitűd, viszony kifejezése, vagy ha a kontextusnak szimbolikus jelentése van. A metaforikus kódváltás szolgálhatja a szolidaritás, a kizárás, a státuszemelés, a nyelvi ellenállás, a bizalmasság, az érzelmi és nyelvi nyomaték kifejezését, illetve funkcionálhat a nyelvi játék eszközeként is.¹³⁰
- *A szituatív kódváltás* a mindenkori kommunikációs helyzet nem nyelvi körülményeitől, (például a beszédhelyzet megváltozása, a beszédtema, a partner vagy partnerek cserélődése, egynyelvűek jelenléte) meghatározott kódváltás.

A kárpátaljai magyar közösségben a kódváltás fentebb idézett számos típusa közül az idézés fordul elő a leggyakrabban, mellyel a beszélő a korábban más nyelven elhangzott párbeszédet felidézi, szavainak alátámasztására használja, mintegy személyesíti, hitelesíti mondanivalóját.¹³¹

Karmacsi Zoltán az etnikailag és nyelvileg vegyes családokban nevelkedő gyermekek nyelvhasználatát vizsgálva megjegyzi, hogy ilyen körülmények között a gyermek által alkalmazott kódváltás oka elsősor-

¹²⁸ Ugyanő, ugyanott. 101–135; Ugyanő: A kárpátaljai magyarok kétnyelvű nyelvhasználatát pszicholingvisztikai megközelítésben. In: Karmacsi Zoltán– Márku Anita (szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. PoliPrint, Ungvár, 2009. 107–112.

¹²⁹ Márku: *Érvényes történetek*, i. m. 107–112.

¹³⁰ Ugyanő, ugyanott. 113–124

¹³¹ Csernicskó István: A kódváltás. In: Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász, 2003. 120–125.

ban az, hogy a két szülő két különböző nyelvet beszél, így a gyermeknek kódot kell váltania, amikor egyik szülő után a másikhoz akarja intézni beszédét.¹³²

A szláv hatás a kárpátaljai magyarok névhasználatára is komoly befolyást gyakorol. Kárpátalján a keleti szláv szokás szerint a magyarokat is háromelemű névvel (családnév–keresztnev–apai név) anyakönyvezik,¹³³ illetve a magyar nevek is az ukrán írásrendnek megfelelően cirill betűkkel szerepelnek minden személyi okmányban.¹³⁴ Ezek természetesen nemcsak a hivatalos dokumentumokban rögzültek. A kárpátaljai magyar köznyelvben is rendszeresen használják őket. Szóbeli használatuk egyfajta metaforikus kódváltásként is felfogható, hiszen az a többségi kultúra megszólítási hagyományának a kisebbségi nyelvi reprezentációjaként is értelmezhető. Vagyis ez a nyelvi forma összemosza a „mi” és az „ők” csoportot.¹³⁵ Emellett a helyi magyar sajtóban is gyakran találkozhatunk a háromtagú nevekkel, például a Beregi Hírlap 1995. március 16-i számából: *Nagy Ibolya Mihajlovna*. Ugyanakkor, ahogyan azt Csernicskó István is megjegyzi, ezek a névformák idegenül csengenek még az edzett kárpátaljai magyar füleknek is, ezért az ’otcsesztvo’-t megpróbálták elfogadhatóbbá, magyarosabbá tenni azáltal, hogy tulajdonképpen lefordították magyarra a fenti típusú neveket. Az így kelet-

¹³² Karmacs Zoltán: *Kétnyelvűség és nyelvsajátítás* PoliPrint, Ungvár, 2007. 78; Ugyanő: Nyelvhasználati jellegzetességek kárpátaljai kétnyelvű gyermekek beszédében. In: Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. PoliPrint, Ungvár, 2009. 64–70.; Ugyanő Etnikailag vegyes házasságban nevelkedő gyerekek nyelvhasználatának jellemző vonásai. In: Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita (szerk.): *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban* A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Tinta Könyvkiadó II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest – Beregszász, 2011. 343–349.

¹³³ Beregszászi Anikó–Csernicskó István: A kárpátaljai magyar személynévhasználat sajátosságai. In: Csernicskó István (szerk.) *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász, 2003. 153–163.

¹³⁴ Ugyanők: Pragmatikai eltérések. In: Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász, 2003. 163–169.

¹³⁵ Márku: *Érvényes történetek*, i. m. 125.

kezett névalakok továbbra is háromeleműek maradtak ugyan, de talán több közülük van a magyar nyelvhez, mint eredeti formájukban.¹³⁶ Vagyis a fentebb idézett példán szemléltetve a *Nagy Ibolya Mihajlovna* helyett *Nagy Ibolya Mihályé* használható. Az apai név feltüntetése vagy elhagyása is utalhat a név viselőjének nemzetiségére. Ha például egy névsorban egyes nevek mellett fel van tüntetve az apai név, mások mellett pedig nincs, ez azt jelzi, hogy a kételemű név viselője magyar nemzetiségű.¹³⁷

Az apai névhez hasonló bonyolultság jellemzi az asszonynevek használatát is. Debreceni Anikó és Balogh Lajos¹³⁸ a kárpátaljai magyar asszonynevek körében három használati szintet különít el:

- *az államilag elismert hivatalos név*, mely elsősorban a hatóságokkal való érintkezésben, kérvények, munkaügyi okmányok és más ügyiratok szövegében használatos.
- *a magyar írásbeliség szintje*, ahol a magyar asszonynevek elvileg a magyar névadási gyakorlatnak megfelelően jelennek meg. Kárpátalján viszont a férjhez ment lány az esetek többségében felveszi a férje családnévét, és ehhez teszi hozzá a saját keresztnévét.
- *a magyar nyelvű szóbeliség szintje*, tehát az, ahogy a kárpátaljai magyarság a mindennapi beszédhelyzetekben egymást megnevezi, szólítja, említi. Főbb vonalakban azt mondhatjuk, hogy ez is lényegében megegyezik az előző pontban említettekkel.

Ezt kiegészítendő a Beregszászi–Csernicskó szerzőpáros ismerteti a törvény által biztosított névválasztási lehetőségeket is:

- a feleség felveszi a férj családnévét és megtartja saját utónevét;

¹³⁶ Csernicskó István: „Imja otcsesztvo” (Az apai név használatáról a kárpátaljai magyarok körében). In: B. Gergely Piroška–Hajdú Mihály (szerk.): *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia Előadásai* (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.) II. kötet. A Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézete, Budapest–Miskolc, 1997. 162–167.

¹³⁷ Beregszászi–Csernicskó: A kárpátaljai magyar személynévhasználat sajátosságai, i. m. 159–160.

¹³⁸ Debreceni Anikó–Balogh Lajos: Magyar asszonynevek Kárpátalján. *Magyar Nyelv* 91. évf. 3. sz. / 1995, 340–345.

- a férj és a feleség saját családneve mellé kötőjellel csatolva felveszi házastársra családnevét;
- a feleség megtartja a leánykori nevét.¹³⁹

A kárpátaljai magyarok szláv névhasználata számos gyakorlati problémát is felvet, mivel az anyakönyvezéskor egy-egy magyar név szláv átírásának számos változata lehetséges.¹⁴⁰ Így például a leggyakoribb kárpátaljai magyar női név az *Erzsébet Elizaveta, Jelizaveta, Erzsébet, Alzsbeta, Erzsejbet, Erzsike*, illetve a leggyakoribb férfinév a *Ferenc Frantysiek, Fegyir, Fedor, Franc* formában egyaránt használatos.¹⁴¹ Az ukrainai jogszabályok lehetőséget biztosítanak arra, hogy a szülők gyermeküknek a számukra legkedvesebb nevet válasszák, ugyanakkor célszerű arra is odafigyelni, hogy ez a cirill írásmód során milyen formában ültethető át, nem kap-e majd nevelés vagy akár negatív hangzást.¹⁴² A magyar nevek ukrán átírásának hangtani sajátosságai¹⁴³ legfőképpen akkor okoznak problémát, amikor az útlevel igénylésénél azt a cirill alak alapján véletlenszerűen próbálják meg latinra átírni.¹⁴⁴ Így lesz

¹³⁹ Beregszászi–Cserniczkó: A kárpátaljai magyar személynévhasználat sajátosságai, i. m. 155

¹⁴⁰ Ugyanők: A kárpátaljai magyar személynevek átírásának és használatának kérdésköréről. *Magyar Nyelvőr* 135. évf. 4. sz. / 2011, 414–422.

¹⁴¹ Balla Andrea: Név és identitás, Keresztnevek vizsgálata a kárpátaljai Nagydobrony községben. In: Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. PoliPrint, Ungvár, 2009. 9–13.; Kovács András: A kárpátaljai magyar keresztnevek ukrán átírásának néhány jellemzője. In: *Az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola 4. Félúton Konferenciájának előadásai*. Forrás: <http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk08/>. 4.

¹⁴² Kovács András: Az ukrainai névadás jogi háttéréről. In: Karmacsi Zoltán és Márku Anita (szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. PoliPrint, Ungvár, 2009. 71–74.

¹⁴³ Balla Andrea: A rendszerváltások következményei a kárpátaljai magyar személynévhasználatban. In: Hires-László Kornélia – Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.): *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban* A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Tinta Könyvkiadó II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete Budapest – Beregszász, 2011. 394–397.

¹⁴⁴ Beregszászi–Cserniczkó: A kárpátaljai magyar sajátosságai, i. m. 154.

pl. a magyar *Gazdag Vilmos*, ukrán *Газдаз Вильмощ* az útlevel alapján *Hazdah Vilmosh*, s ez a név még a szerencsésebb nevek közé sorolandó.

Összegzésként az alábbi megállapításokat tehetjük:

- A Trianoni békeszerződést követően az addig is kevésbé kutatott peremnyelvújítások a határok és a politikai korlátok végett teljesen kiestek az egyetemes magyar nyelvészet látóköréből. Így a kárpátaljai magyar nyelvújítások vizsgálata a helyi nyelvészek feladata lett. Azonban a rendszeres kutatások megindulása a politikai okok és az intézményi keretek hiánya következtében csak az 1960-as években vette kezdetét;
- A területen élő nemzetiségek képviselői évszázadok óta mindennapi kapcsolatban álltak, s állnak napjainkban is, vagyis a kétnyelvűség természetes jelenségnek számít;
- A magyar-ukrán, ukrán-magyar nyelvi kapcsolatok vizsgálatának jelentős hányadát a kárpátaljai ukrán nyelvújításokban meghonosodott hungarizmusok vizsgálata teszi ki;
- A kárpátaljai magyar nyelvújításokat ért szláv nyelvi hatás a nyelvhasználat minden szintjét érinti. Az ez irányú vizsgálatok jelentős része a szókészleti változásokkal foglalkozik. E munkák a másodnyelvi elemek adatolásán túl foglalkoznak még:
 - a) a kölcsönzés okainak vizsgálatával;
 - b) a kölcsönzések különböző szempontú csoportosításával:
 - az átvétel ideje;
 - az átadó nyelvek elkülönítése;
 - a kölcsönzések szófaji eloszlása;
 - a kölcsönzések típusok szerinti osztályozása;
 - a kölcsönzések fogalomkörök szerinti csoportosítása;
 - c) az átvett szavak hangtani asszimilációjával;
- A kölcsönzések vizsgálatán túl számos munka foglalkozik a szláv hatás következtében végbemenő szintaktikai kölcsönzésekkel, a kódváltásokkal, a kárpátaljai magyarok névhasználati sajátosságaival.

MAGYARORSZÁGI KISEBBSÉGEK

Pásztor István Zoltán – Adorján Balázs – Pénzes János

A romák kisebbségi önkormányzati képviselete és képviselői az Észak-alföldi régióban

Magyarországon az 1993. évi LXXVII. törvény (a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól) teremtette meg a jogi feltételeket, hogy a hazai kisebbségek kiépítsék saját legitim önkormányzati rendszerüket.¹ Az azóta eltelt húsz évben komoly törvényi változások történtek (2005. évi CXIV. törvény, 2010. évi LXII. törvény, 2011. évi CLXXIX. törvény), de a kisebbségi önkormányzatok számának gyarapodása töretlen. Ennek a növekedésnek a fő motorja pedig a roma etnikumhoz kötődik. Az Észak-alföldi régió pedig Magyarország azon területei közé tartozik, ahol a növekedés üteme meghaladta az országos átlagot.

Célkitűzéseink közé tartozik, hogy az országos adatok ismertetésén túl részletesen elemezzük a cigány kisebbségi önkormányzatok számának változását, a választói aktivitást és a képviselőjelöltként indulók számát az Észak-alföldi régióban. A vizsgálat empirikus részét egy kérdőíves felmérés adja, melyben arra kerestük a választ, hogy kik vezetik a cigány kisebbségi önkormányzatokat, különös tekintettel az iskolai végzettségükre és véleményükre a romák integrációjával kapcsolatban.

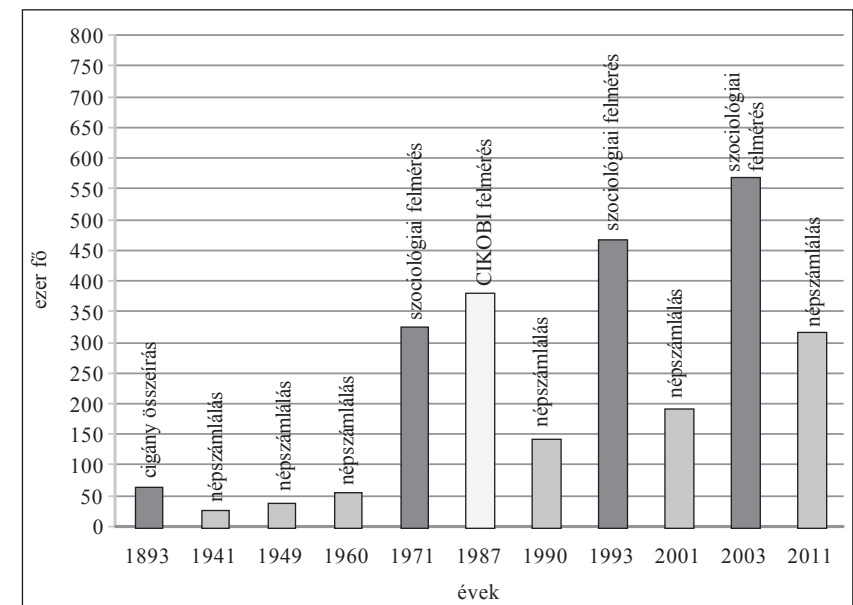
Tanulmányunkban a cigány kisebbségi önkormányzat megnevezéshez ragaszkodunk, mivel a legutóbbi 2010-es választásokon még ez volt a hivatalos formula.

¹ Doncsev Toso (2004): A magyarországi kisebbségi törvény. *Kisebbségkutatás* 1. 94-101; Dobos Balázs (2005): A kisebbségi önkormányzati választójog kialakítása Magyarországon. *Kisebbségkutatás* 4. 496-512.

A roma népesség számának és arányának változása

Az önkormányzati rendszer vizsgálata előtt néhány mondatban kitérünk a magyarországi roma népesség létszámának növekedési trendjére (1. ábra), és a roma lakosság aktuális létszámviszonyaira az Észak-alföldi régióban. A hazai roma népesség aránya az 1893-ban lezajlott cigányösszeírás során kimutatott 1,1%-ról a 2003-as szociológiai felmérés idejére 5,6%-ra nőtt. A teljes lakosságra kiterjedő népszámlálás alapján pedig 1941 és 2011 között a romák száma több mint tízszeresére nőtt. Bár utóbbiban – önbevallásról lévén szó – nyilvánvalóan megjelent az identitás felvállalásának növekvő mértéke is.

1. ábra. A roma lakosság létszáma Magyarországon 1893 és 2011 között²

² Forrás: saját szerkesztés a népszámlálási adatok, illetve Habcsek László (2007): Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére. *Demográfia* 1. 7-54., illetve Kocsis Károly–Kovács Zoltán (1999): A cigány népesség társadalomföldrajza. In: Glatz Ferenc (szerk.): *A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón*. MTA, Budapest alapján.